

Jasminka GRGUREVIĆ

KULT SV. ANTUNA OPATA U KOTORU*

Ključne riječi: Kotor, Sveti Antun opat, Sveti Homobon, Sveta Barbara

Uvod

Predstavom Sv. Antuna opata bavili smo se tokom 1993. godine kada nam je don Anton Belan¹ donio u slikarski atelje tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture sliku na kojoj su predstavljeni Sv. Homobon, Sv. Barbara i Sv. Antun opat, procjenivši da je na njoj neophodno sprovesti konzervatorske mjere. Radove smo izveli uz stručne konsultacije sa prof. Miloradom Medićem.² No, slika ne bi bila ponovo u fokusu naše pažnje da se arhitekta Zorica Čubrović nije bavila arhitektonskim istraživanjima južnog zida i zvonika Crkve Sv. Josipa u Kotoru, kojom prilikom je analizirala i položaj srušene Crkve Sv. Antuna opata u neposrednoj blizini Crkve Sv. Josipa u „zoni prizemlja bivšeg samostana klarisa“.³ Arhitekta Čubrović je objavila i fotografiju reljefne predstave Sv. Antuna opata, sa istoimene crkve, koja je danas ugrađena u južni zid Crkve Sv. Josipa (donja zona južnog zida na zapadnoj strani u unutrašnjosti). Rezultati njenog rada vratili su nas na

---

* Ovaj rad posvećen je prof. Miloradu Mediću (1926-1999. g), jednoj od najistaknutijih ličnosti u oblasti zaštite likovnih djela i uglednom profesoru, kojeg su pored širokih znanja u raznovrsnim djelatnostima u oblasti konzervacije, krasile i izuzetne ljudske osobine. Pomoć prof. Milorada Medića u poslovima na zaštiti slikarskih djela Kotora trajala je od samog osnivanja ustanove zaštite u Kotoru, prije svega na uspostavljanju Slikarsko-konzervatorskog ateljea koji je izrastao iz iskustava na konzervatorsko-restauratorskim radovima izvedenim na zidnim slikama u Katedrali Sv. Tripuna, gdje je pomno istražen i konzerviran svaki preostali dio nekadašnje cjeline nastale krajem treće decenije XIV vijeka.

¹ Ovom prilikom posebno se zahvaljujem don Antonu Belanu na pomoći prilikom prikupljanja i provjere podataka za ovaj rad.

² Tih godina atelje je bio u formiranju u čemu je autoru ovog rada i kolegici Dijani Pešikan, nesebično pomagao prof. Milorad Medić. Ova slika je naša prva vježba ojačavanja starog platna (dubliranja) novim platnom na vakuum stolu, korišćenjem voskovno-smolaste mase kao veziva.

³ Čubrović Zorica, 2018, *Rezultati arhitektonskih istraživanja južne fasade i zvonika Crkve Sv. Josipa u Kotoru*, Boka: zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti Herceg Novi, 2018, 27-61

razmišljanje o ovoj temi i donekle nam otklonili nedoumice koje smo imali tokom radova na slici.⁴

Kult Sv. Antuna opata

Obraćanje svecima kao zaštitnicima u različitim zdravstvenim poteškoćama, te vjera da sveci mogu izlječiti bolesne, postoji vjekovima, sve do naših dana. Već su apostoli, kao Isusovi učenici, liječili bolesne. Poznato je da se od ranog hršćanstva na grobovima svetaca dešavaju čudotvorni događaji i izlječenja. Skupini svetaca, kojoj su se ljudi obraćali u bolesti, nailazimo na trag već u IX vijeku. U srednjem vijeku posebno se praktikovalo obraćanje svecima prilikom različitih tjelesnih bolesti. Raširena su hodočašća u svetišta koja su se poštovala kao čudotvorna, oko groba, mošti, kipa ili slike pojedinog sveca. U ovom periodu (srednji vijek), hodočašća i obraćanja svecima takođe su bila vezana za snažne i brojne epidemije. Od njih su svakako najteže bile epidemije kuge. Brojna svetišta širom svijeta, posebno marijanska, zatim različite kapele, oltari i zavjetni darovi, svjedoci su vjere u svetačku moć liječenja te su i danas mjesta okupljanja brojnih vjernika koji traže pomoć. Obraćanje svecima kao zaštitnicima od bolesti, te vjera u svece kao lječitelje, dio je našeg današnjeg, svakodnevnog života, nada i utjeha svima kojima je zdravlje potrebno, i često važna komponenta uz liječenje službene medicine.

U skupini kultova svetaca čije je poštovanje bilo veoma rašireno na prostoru Jadrana i šire, tokom srednjeg vijeka, pa do naših dana, pronalazimo i kult Sv. Antuna opata. Ovom, u narodu vrlo omiljenom svecu, u različitim djelovima svijeta pridaju se različita značenja.⁵

Za Sv. Antuna koji je veliki dio života proveo u pustinji kao asketa, vežu se iskušenja u kojima su ga napadali lavovi, bikovi, škorpioni, zmije, i sam đavo, ali i činjenica da je ostao nepokolebljiv i da je snagom vjere uspio da se izbori sa svim nedaćama. Upravo se zato smatra ocem monaštva.⁶ Prikazuje se kao

⁴ Grgurević Jasminka, 1993-1994, *Oltari, slike i umjetnički predmeti kotorskih bratovština*, Godišnjak XLII – XLII Pomorski muzej – Kotor, Kotor, 1993-1994, 79-112; str. 91

Uz napomenu da smo se slikom tokom 1993. godine bavili i u drugom kontekstu, sa akcentom na predstavu Sv. Homobona i bratovštinu krojača i to prije sprovedenih konzervatorskih mjera na istoj, kada pojedine njene slojeve nije bilo moguće dovoljno jasno sagledati.

⁵ O Sv. Antunu i njegovom životu između biografije i hagiografije vidi Tomas Hagg, *The life of St. Antony between Biography and Hagiography*, The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography, Volume I: Periods and Places, urednik Stephanos Efthymiadis, Routledge Taylorand Francis group, London and New York, 2016, str. 17

⁶ Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva*, Zagreb, 1990. godine, str. 118, 119,

Antun je rođen i odrastao u gornjem Egiptu (Herakleopolisu). Sa 18 godina je napustio svetovni život, da bi 85 godina živio u pustinji posvetivši se proučavanju učenja pustinjaka i asketa. Preminuo

bradati starac sa štapom čija je ručka u obliku slova „T“.⁷ Simboli su mu zvono (zbog sposobnosti istjerivanja zlih duhova), svinja (simbol demona, požude i proždrljivosti)⁸, vatra (vatra pakla koja je u njemu ubila tjelesnu požudu).⁹ U nekim krajevima proglašen je zaštitnikom od kožnih bolesti i epidemija,¹⁰ a poznat je uopšteno kao čudotvorac i pomoćnik ljudima za ono što im je potrebno u svakodnevnom životu.¹¹

Kako smo već istakli, smatra se ocem monaštva i bilo mu je „dozvoljeno“, kao i starešinama muških manastira u nekim katoličkim redovima (npr. benediktincima i njihovim ograncima), da kao opat koristi biskupska ovlaštenja, a u prikazima biskupske simbole, mitru i biskupski štap.¹² Upravo tako je prikazan u Kotoru, na sačuvanom kamenom reljefu i na slici na platnu o kojoj je riječ.

Njegov život opisao je Sveti Atanazije Aleksandrijski u djelu *Život svetog Antuna Pustinjaka*.¹³ Djelo je brzo postalo popularno i smatra se da je doprinijelo širenju monaštva, u istočnoj (Sv. Antun je na istoku poznat kao Sv. Antonije Veliki), i u zapadnoj crkvi.¹⁴

---

je 356. godine, u 105-oj godini života.

Više o Sv. Antunu: Samuel Rubenson, *The letters of St. Antony-Monasticism and the making of a saint, Studies in Antiquity and Christianity*, Minneapolis, Fortress press, 1995.

John Wortley, *An introduction to the desert fathers*, University of Manitoba, Cambridge University press, 2019, str. 18

⁷ Obično se prikazuje s kukuljicom i monaškim habitom. Na lijevom ramenu mu je slovo T = theta, početno slovo grčke riječi Theos, što znači Bog. Podupire se o štap koji označava njegovu duboku starost.

⁸ Slavi se kao zaštitnik uzgoja svinja i ostale stoke. Svinja često na prikazima prati Sv. Antuna i znak je njegove pobjede nad grijehom i niskim strastima.

„Za Antona je život askete i monaha bio borba za samospoznaju i samopročišćenje i to kroz povratak duše u jedinstvo sa Bogom po čijoj slici je stvoren.“ Više o istom: Marilyn Dunn, *The Emergence of Monasticism-From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*, Blackwell Publishers, 2000, str. 4

⁹ Sv. Antun često u rukama drži, ili nogama gazi snop plamena. U prošlosti se zazivao kod tzv. vatre svetog Antuna, bolesti kod koje je dolazilo do visoke temperature i trzaja tijela izazvanih trovanjem s raži, te kod crvenog vjetra. Upravo zato što se vjeruje da štiti bolesnike od visoke temperature u narodu se naziva Ognjeni.

¹⁰ Razlog tome treba tražiti u bolesti od koje je svetac bolovao - herpes zoster (virusna bolest koja napada određene živce).

¹¹ Poznato je da se u nekim djelovima Dalmacije na njegov praznik na misi blagosilja so koju vjernici nose kući.

¹² Do drugog Vatikanskog koncila (1962-1965)

¹³ *Kateheza pape Benedikta XVI*, Sv Atanazije Aleksandrijski učitelj istinske vjere i duhovnog života, Elektronski izvor: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2007/documents/hf_ben-xvi_aud_20070620.html (pristup 22.10.2019). Atanazije Aleksandrijski je živio sa monasima egipatske pustinje (dok je bio u progonstvu), i tokom tog perioda je postao je prijatelj sa Antunom. Prikaz Antunovog života dao je u djelu *Život svetog Antuna Pustinjaka*, gdje u stvari opisuje čovjeka koji odricanjem od svjetovnog raste u svetosti i kao takav se pretvara u hršćanski uzor.

¹⁴ Poštovanje koje je Atanazije Aleksandrijski imao prema Sv. Antunu proističe iz činjenice

U knjizi *Život i izreke pustinjских otaca*, zabilježene su neke izreke Sv. Antuna, koje su po nama važne za razumjevanje Antunovog odnosa prema životu. Izdajamo sledeće: „Stjecanje novca i uživanje u njemu smatraj kratkotrajnom maštarijom. Jer, kakva je korist stjecati ono što se ne može ponijeti u duhu? Nije li bolje sticati ono što možemo ponijeti sa sobom: pravednost, mudrost, hrabrost, prosuđivanje, ljubav i vjeru?” i „Doći će vrijeme kad će ljudi poludjeti, i kad budu vidjeli jednoga koji nije luda kao oni, vikat će na njega „lud si” samo zato što nije lud kao što su oni.”¹⁵

Iskušenja Sv. Antuna i njegove borbe s demonima ostavile su snažan pečat na generacije vjernika i umjetnika. Ovom temom, između ostalih, bavili su se Piter Brojgel, Hijeronim Boš, ali i italijanski renesansni vajar i slikar Mikelandelo Buonaroti, koji je naslikao „Muke Sv. Antuna“ na kojoj je on okružen nemanima kao paklenim točkom. Njegova iskušenja su i danas tema mnogih savremenih umjetnika. Ističemo sliku na platnu španskog nadrealističkog slikara Salvadora Dalija, „Iskušenja Sv. Antuna“, koja je dio stalne postavke u Muzeju lijepih umjetnosti (Musees Royaux des Beaux Arts) u Briselu.

Kult Svetog Antuna opata u Kotoru

Svako je vrijeme, u zavisnosti od svojih zahtjeva, u prvi plan isticalo određene svece, a isto su se tako pojedini aspekti svetačke zaštite prilagođavali i nadopunjavali trenutnim potrebama. Iako su opštepoznati sveci bili jedinstveni u svojoj zaštiti za sav hrišćanski svijet, jer je ona bila vezana uz događaje iz svetačkog života, lokalne su potrebe isticale pojedini svetački kult i prilagođavale ga, te davale određenim svecima dodatnu važnost zaštiti, poznatu samo na određenom ograničenom području i u određenom vremenu.

Upravo u tom kontekstu treba posmatrati kult Sv. Antuna opata u Kotoru. U vrijeme kada je sagrađena crkva, u prvoj polovini XV vijeka, na Jadranu i šire već uveliko postoji određeni broj crkava posvećenih njemu. Odluku o gradnji crkve u Kotoru mogla je biti uslovljena potrebama sveštениčkog klera, vjernika, socijalnim i zdrastvenim prilikama, različitim uticajima okruženja. Svakako među najvažnijim razlozima može biti lična potreba onoga ko je sagrađio, ili njegov zavjet. Crkvu je sagrađio kotorski građanin Marin Druško.

Ne smijemo zanemariti činjenicu da je Crkva Sv. Antuna sagrađena u okviru kompleksa samostana Sv. Križa koji je tada postojao na tom mjestu, te u

---

što je i sam Atanazije svojom čistotom i nepokolebljivošću bio uzor zalaganja za hrišćansku vjeru, i smatra se jednim od četiri sveta crkvena stuba. Upravo zato je njih četvoricu, Sv. Atanasija Aleksandrijskog, Sv. Ivana Zlatoustog, Sv. Augustina i Sv. Ambrozija, izabrao A. Bernini da kao četiri kipa okruže Sv. Petra u apsidi Vatikanske bazilike.

¹⁵ Wikipedia, Elektronski izvor;

https://hr.wikipedia.org/wiki/Antun_Pustinjak (pristup 30.10.2019)

blizini Crkve Sv. Pavla, drugog istinskog askete i pustinjaka. Podsjećanja radi, smatramo da je važno istaći da su Antun i Pavle savremenici, te da je Antun potražio i našao Pavla u pustinji, i živio s njim neko vrijeme.¹⁶ Upravo na putu prema Pavlu, Antun je naišao na mnoga iskušenja. Između ostalog, na tom putu ga je presreo i sam đavo¹⁷. Na isti način je i Crkva Sv. Antuna, izborom mjesta za gradnju, "potražila" Crkvu Sv. Pavla koja je već na tom mjestu postojala od druge polovine XIII vijeka, tačnije od 1263. godine kada ju je sagradio kotorski građanin Pavle Bari, i pridružila joj se u prostoru.¹⁸ Smatramo da ovo nijesu slučajnosti već, naprotiv, brižljivo isplanirana djela, koja danas, sa vjekovne vremenske distance, svjedoče o promišljenosti onih koji su birali mjesta za pojedine crkve, te na taj način povezivali kultove svetitelja kojima su crkve bile posvećene. Ovo sve uz napomenu, da su se na ovom malom prostoru iza kotorske Katedrale vijekovima sretali franjevci, dominikanci, siromašne klarise, djeca bez roditelja, mlade siromašne djevojke, zanatlije, trgovci, putnici i građani Kotora, s namjerom ili slučajno.¹⁹

---

¹⁶ *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva*, Zagreb, 1900. godine, str.118,119.

Kada je Antun imao devedeset godina i kada je pomislio da niko nije proveo duže vremena od njega u samoći i odricanju, začuo je glas koji mu je rekao da Pavle pustinjak služi Bogu u samoći i odricanju već devedeset godina, što je dugo koliko cio njegov život. Antun je zato odlučio da potraži pećinu u kojoj je Pavle živio. Na putu prema Pavlu, Antun se u pustinji susreo se sa mnogim iskušenjima i napastima koje je otjerao znakom krsta. Pronašao je Pavla i sve do Pavlove smrti, živjeli su zajedno i dijelili hljeb koji im je svaki dan donosio gavran.

¹⁷ Antun se od svih iskušenja odbranio znakom krsta.

¹⁸ Živković Valentina, *Religioznost i umjetnost u Kotoru*, XIV-XVI vijek, Balkanološki institut srpske akademije nauka i umjetnosti, Beograd, 2010, str. 63.

Koprivica Tanja, *Crkva Sv. Pavla u Kotoru, Istorijski zapisi 1-2*, Podgorica 2001, str. 77- 99.

Napomene radi, Pavle Bari je 1666. godine predao crkvu dominikancima. U drugoj polovini i krajem XIII vijeka dominikanci uzimaju sve aktivniju ulogu u religijskom životu grada. Iz sačuvanih dokumenata saznajemo da su držali službu i u Crkvi Sv. Bartolomeja u Kotoru.

¹⁹ Poznato je da su se u neposrednom okruženju, u gornjem dijelu grada nalazile: Crkva Sv. Križa i uz nju zaklonište za siromahe, a kasnije, tokom prve polovine XVI vijeka, samostan za odgoj građanskih djevojaka uz potporu i brigu ženskog franjevačkog reda – siromašnih klarisa, Crkva Sv. Benedikta i Crkva Sv. Pavla koja je zajedno sa okolnim kućama, kao ostavšina Pavla Barija i njegove žene Bone koji nijesu imali nasljednika, a u skladu s njihovom oporukom, pripala dominikancima. Uz crkvu se, tokom prve polovine XVI vijeka formira ženski dominikanski samostan (pod vođstvom Blažene Ozane). Tokom prve polovine XVII vijeka gradi se Crkva Sv. Josipa. Istovremeno, važno je naglasiti da se Crkva Sv. Antuna nalazila u jednoj od glavnih gradskih ulica, tzv. zanatskoj ulici koja je spajala sjeverni i južni dio grada. Ivan Bona Bolica (*Opis zaliva i grada Kotora*), sredinom XVI vijeka, na ovom prostoru pored Crkve Sv. Pavla, Crkve Sv. Benedikta, novog dominikanskog samostana, Crkve Sv. Marije Magdalene, spominje i crkvu "časnog Andrije", kao i crkvu "starca pustinjaka". Izraz "starac pustinjak" nalazimo u prevodu spjeva kod Lenke Blehove Čelebić. Đ. Bizanti, Lj. Paskvalić, I. B. Bolica, Izabrana poezija, Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, Obod, Cetinje, 1996, str. 328. Uz napomenu da se u tumačenju prevodioca ovo odnosi na Sv. Antonija Velikog (Sv. Antun pustinjak prema istočnoj

U svim nedaćama važna je bila vjera. Zato su stanovnici Kotora prizivali i slavili svetitelje za koje su vjerovali da im mogu pomoći. Među njima, jedno od najvažnijih mjesta zauzimao je Sv. Antun opat koji je svoju moć svjedočio svojom postojanošću, isposničkim životom, te borbama i pobjedama.²⁰

Danas u kotorskoj Biskupiji nema nijedne crkve, niti oltara, posvećenog Sv. Antunu opatu. Izgleda da su vremenom kultovi svetitelja koji su bili stubovi monaštva izgubili na snazi? U kontekstu izrečenog treba uzeti u obzir činjenicu da se danas drugačije živi, te da su i životne potrebe drugačije. Slobodni smo zaključiti da je popularnost kulta Sv. Antuna opata u Kotoru zamijenio kult Sv. Antuna Padovanskog koji se nametnuo tokom vremena, a čiji oltar se nalazi u Crkvi Sv. Klare i vrlo je poštovan. Uz napomenu da je ovo uobičajena pojava u nekim crkvama na Jadranu, posebno u Dalmaciji, 17. januara na istom oltaru, kip ili sliku Sv. Antuna Padovanskog zamijenili su kip ili slika Sv. Antuna opata i obrnuto, 13. juna Sv. Antuna Padovanskog zamijenio je Sv. Antun opat.²¹ Razlog ovoj pojavi treba tražiti, između ostalog, i u činjenici što ova dva svetitelja, pored toga što imaju isto ime, imaju i podudarne životne priče.²²

---

crkvi), str. 340. Za potrebe rada istovremeno smo koristili prevod R. Seferovića prilagođen od strane L. Paljetka (Matica hrvatska, Dubrovnik, 2010) koji i citiramo u daljem tekstu. Izvjesno je da se radi o pomenu Crkve Sv. Antuna opata, "najvećeg od pustinjaka, oca monaštva", koja se na tom mjestu nalazi od 1431. godine.

²⁰ Molitva Sv. Antunu pustinjaku-opatu: Bože, ti si dao Sv. Antunu opatu da ti služi osobitim životom u pustinji, udijeli nama po njegovom zagovoru, da se odričemo sami sebe i tebe sveudilj i nadasve ljubimo. Po Kristu Gospodinu našem, Amin.

²¹ Primjera radi, u Baču, u blizini Bačke Topole u srednjovjekovnoj kapeli Sv. Antuna pustinjaka o kojoj su brigu vodili bosanski franjevci, i danas utorkom na hodočašće dolaze vjernici koji zazivaju i Sv. Antuna pustinjaka-opata i Sv. Antuna Padovanskog.

Elektronski izvor: Narodni net, <http://narodni.net/17-sjecnja-sveti-antun-pustinjak-obicaji-tradicija-za-blagdan-svetog-antuna/> (pristup, 28.10. 2019.)

Sv. Antun opat se slavi 17. januara. Na taj dan, bez obzira koji je dan u sedmici, u nekim gradovima u Dalmaciji, npr. na ostrvu Lastovo, zvanično počinje karneval, vrijeme poklada i traje do čiste srijede. Elektronski izvor: Provin-Int.hr, <https://provin-int.hr/674/sv-antun-pustinjak-pocetak-pokladnih-dogadjanja-na-otoku-lastovu/> (pristup, 23. 10. 2019.)

Sv. Antun Padovanski se slavi 13. juna i s njime započinje ljetnja vrelna. Tih dana procvjeta bijeli cvijet, neobično opojnog miris, koji se prema lokalnoj terminologiji u Kotoru naziva cvijet Sv. Antuna, i na taj dan, prema lokalnom običaju, u Kotoru počinje sezona kupanja u moru.

²² Iako su živjeli u različitim prostorima i u različitim vremenskim periodima (Sv. Antun pustinjak je rođen u gornjem Egiptu u Herakleopolisu i živio u III i IV vijeku, dok je Sv. Antun Padovanski rođen u Lisabonu 1195. godine, a umro u blizini Padove – Arcela, 13. juna 1231. godine), obojica su se u mladosti posvetili Bogu i bili skloni samovanju i neprekidnim molitvama u samoći. Sv. Antun pustinjak je cio život proveo u osami, a Sv. Antun Padovanski je često odlazio u usamljene samostane i pećine gdje se molio.

Crkva Svetog Antuna opata u Kotoru

Autori koji su se bavili ubikacijom nestalih kotorskih crkava ne spominju često Crkvu Sv. Antuna opata, niti joj posvećuju veću pažnju. Najstariji pomen crkve donosi don Ivo Stjepčević pozivajući se na izvor iz Biskupskog arhiva.²³ Prema ovom izvoru, crkvu je „na svoj trošak sagradio negdje prije godine 1431.“ kotorski građanin Marin Druško pored samostana Sv. Križa.²⁴

Crkvu pominje i kotorski humanistički pjesnik Ivan (Joannes) Bona (Bolica, Bolicis, Boliris)²⁵ sredinom XVI vijeka u svom spjevu *Descriptio sinus et urbis Ascrivienensis (Opis zaliva i grada Kotora)*. Pjevajući o crkvama u gornjem dijelu grada, između Crkve Sv. Pavla i Crkve Sv. Marije Magdalene, on pored Sv. Benedikta i Sv. Križa opisuje Crkvu Sv. Andrije sa kupolom i navodi: „Njegovoj kupoli bliže, ali nezastrt sjenom, Hram čuva starac i put se njegovim zatvara pragom.“²⁶ Dakle, prema ovom izvoru, Crkva Sv. Antuna opata se sredinom XVI vijeka nalazila poslije Crkve Sv. Križa (od Sv. Pavla prema sjeveru), a u blizini Crkve Sv. Andrije (koja se nalazila u brdu iznad nje), ali je kupola Sv. Andrije svojom sjenom nije pokrivala (zastirala).

Z. Čubrović²⁷ donosi podatke o crkvi analizirajući sakralni sklop koji je prethodio Crkvi Sv. Josipa i njenog zvonika, kao i položaj Crkve Sv. Antuna u odnosu na novoizgrađenu Crkvu Sv. Josipa, a pozivajući se na arhivski crtež koji se čuva u BAK u fascikli koja je naslovljena „Crkva Svetog Josipa 1840-1866“²⁸ (Sl. 1). Iz planova koje prilaže uočava se da je Crkva Sv. Antuna bila okrenuta u pravcu zapad - istok, da je na istočnoj strani imala polukružnu apsidu, te da je izlazila na ulicu koja povezuje sjeverna i južna gradska vrata. Dimenzije crkve nije moguće odrediti, ali analizom u odnosu na Crkvu Sv. Marije Magdalene zaključujemo da se radi o nevelikoj crkvi, koja je na planu malo veća od Crkve Sv. Marije Magdalene koja se nalazi u prizemlju crkve Sv. Josipa. Prema dokumentu od 06. oktobra 1431. godine, koji donosi V. Živković, Marin Druško je sagradio

²³ Stjepčević Ivo, 1938, *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, Split, 1938, 59; B. A. (22), 27. i B. A. (24), 801.

²⁴ Stjepčević Ivo, *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast 2003, str. 140

²⁵ Bona (Bolica, Bolicis, Boliris) Ivan, rođen u Kotoru oko 1520. godine, umro u Kotoru oko 1572. godine. Djelo *Descriptio Sinus at Urbis Acrivienensis (Opis zaliva i grada Kotora)*, nastalo je između 1538. i 1551. godine. Bavio se pravnim poslovima, pjevao na italijanskom i latinskom jeziku.

²⁶ Ivan Bona–Bolica, *Opis zaljeva i grada Kotora*, Matica hrvatska-Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2010, str. 26, 27, prevod Relja Seferović, metriku prilagodio Luka Paljetak

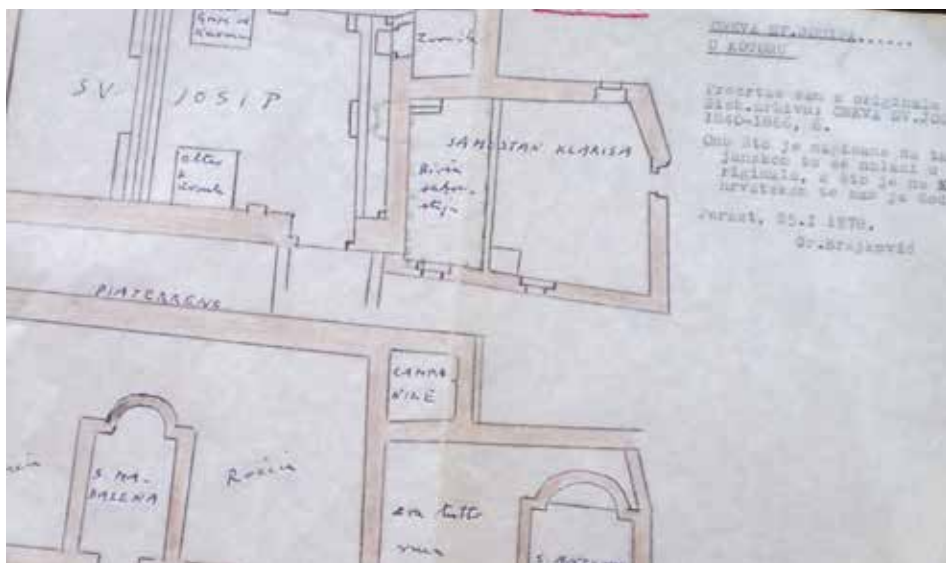
²⁷ Čubrović Zorica, 2018, *Rezultati arhitektonskih istraživanja južne fasade i zvonika Crkve Sv. Josipa u Kotoru*, Boka : zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti, Herceg Novi, 2018, str. 29 sa starijom literaturom

²⁸ Fasciklu je za potrebe rada ustupio don Anton Belan, arhivist Biskupskog arhiva u Kotoru. U fascikli se nalazi crtež precrtan rukom don Gracije Brajkovića 1978. godine, na kojemu je u donjem desnom uglu nacrtan plan osnove Crkve Sv. Antuna.

crkvu u blizini svoje kuće.²⁹

Interesantan je pristup gradnji u ovoj zoni grada, koji je, između ostalog, uslovljen i stepenastim terenom. Tako je model koji je bio primijenjen za Crkvu Sv. Pavla u koju se ulazi visokim stepeništem preko arkosolijuma, kasnije za Crkvu Sv. Josipa koja je sagrađena iznad Crkve Sv. Marije Magdalene, bio primijenjen i za Crkvu Sv. Antuna opata koja se nalazila ispod samostana siromašnih klarisa.

Slika 1. Arhivski crtež „Crkva Sv. Josipa 1840-1866“ precrtan rukom don Gracije Brajkovića i sa njegovim objašnjenjem u gornjem desnom uglu, sačinjenim 25.01.1978. g. (preuzeto iz rada Z. Čubrović)³⁰. Crkva Sv. Antuna opata nalazi se u donjem desnom uglu crteža.

Crkva je srušena polovinom XIX vijeka prilikom gradnje „kuće Marka Benzona“, tj. zgrade kotorskog zatvora.³¹

Kotorski građanin Marin Druško, koji je sagrađio Crkvu Sv. Antuna opata spominje se u više navrata u notarskim knjigama koje se čuvaju u IAK.³²

²⁹ Živković V., *Religioznost i umjetnost u Kotoru, XIV-XVI vijek*, str. 54. Dokument se čuva u IAK SN V, 264

³⁰ Čubrović Z., 2018, *Rezultati arhitektonskih istraživanja južne fasade i zvonika Crkve Sv. Josipa u Kotoru*, Boka : zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti Herceg Novi, 2018, str. 31. Koleginici Z. Čubrović posebno se zahvaljujem na pažnji i pomoći oko izrade rada, kao i na ustupljenoj fotografiji reljefa u kamenu iz Crkve Sv. Josipa na kojemu je prikazan Sv. Antun opat i arhivskog crteža na kojemu je prikazana Crkva Sv. Antuna opata.

³¹ Gradnji zgrade zatvora prethodilo je rušenje građevina na potezu od Crkve Sv. Pavla do zvonika i Crkve Sv. Josipa.

³² Kovijanić R., *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek)*, knjiga II, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1974, str. 20, 31, 32, 72, 157, 177, 178.

Iz analize navedenih izvora proizilazi da se Marin Druško bavio različitim poslovima, te da je posuđivao novac i zato ostvarivao dobit u različitim formama ili je ulagao u tuđe poslove za interes, a bavio se i kupoprodajom nekretnina u okolini Kotora.³³ Crkvu Sv. Antuna opata „obdario“ je velikim broj posjeda. U popisu koji donosi don Ivo Stjepčević nabrojane su zemlje u Želkovu, Bjelilima, pod Žukovo brdo, u Kitunici, Kamenmostu, na Spas, Brdima, u Pasiglavu, Ljeskovcu, Tivtu, u Mrčevcu, u Kavču, Odoljenu i u Kotoru.³⁴

Sveti Antun opat na reljefu u kamenu

Slika 2. Sv. Antun opat, reljef u kamenu

U vrijeme kada je gradio crkvu, godine 1431, Marin Druško se spominje kao jedan od izvršitelja testamenta Ostoje Dapkova Kodanovića (15. decembra 1431, testamentum Ostoie Dapici). Ubrzo poslije toga, 1436. obučar Miok Bošković iz Podgorice uzima od njega 200 perpera na dobit po pola da ga podmiri tokom godine.

³³ Stjepčević I., *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, str. 138

³⁴ Stjepčević I., *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, str. 140

U Crkvi Sv. Josipa, na južnom zidu u donjoj zoni na zapadnoj strani uzidan je kameni reljef na kojemu je predstavljen Sv. Antun opat (Sl. 2), frontalno kao stojeća figura u habitu preko kojeg je prebačen dugački škapular koji je vezan u struku pojase³⁵. Ogrnut je ogrtačem. Predstavljen je sa biskupskom kapom i oreolom. Nije poznato vrijeme nastanka ove reljefne predstave. Nabori njegove haljine i ogrtača padaju u širokim talasima što djeluje kao barokno rješenje. Nasuprot istom, njegov lik uokviruje uredno posložena brada izvedena ujednačenim potezima dlijeta u plitkom reljefu. U desnoj ruci drži biskupski štap ukrašen floralnim volutama, a u lijevoj zvono. Na zemlji uz krajeve njegove haljine prikazana je svinja³⁶. Kako smo već istakli, pretpostavljamo da se reljefna predstava Sv. Antuna nalazila iznad ulaza u Crkvu Sv. Antuna, ili na nekom istaknutom mjestu u njenoj unutrašnjosti. Kada je crkva srušena, sredinom XIX vijeka reljef je sklonjen u Crkvu Sv. Josipa u neposrednoj blizini i uzidan u njen južni zid.

Sv. Homobon, Sv. Barbara i Sv. Antun opat

Slika na kojoj su predstavljeni Sv. Homobon, Sv. Barbara i Sv. Antun opat, dimenzija 104 x 145 cm, naslikana je u tehnici ulja na platnu (Sl. 3). Na slici su izvorno bili predstavljeni Sv. Homobon i Sv. Barbara, jedno naspram drugog, u stojećem položaju u pejzažu, a iznad njih Gospa od Rozarija. Mjernom analizom je ustanovljeno da se radilo o oltarnoj pali dimenzija 104 x 200 cm. Od gornjeg dijela slike koji je odsječen (oko 60-ak cm) sačuvane su skupine anđela, od kojih neki, pridržavaju krajeve Bogorodičine haljine.

Sveti Homobon je obučen u dugačku tuniku od crvenog sukna sa bijelom kragom. Ogrnut je plavom kabanicom od čoje.³⁷ U desnoj ruci drži krojačke makaze. O gajtanu koji je obavijen oko njegove ruke visi platneni tobolac za krojačkim priborom (igle, konac, krojački metar). Položajem tijela okrenut je prema Sv. Barbari, a istovremeno ispruženom lijevom rukom usmjerava pažnju posmatrača prema njoj. Predstavljen je kao osoba srednjih godina u poluprofilu.

³⁵ Pojase^m kao simbolom čistoće, koji je vezan sa dva kanapa koji slobodno vise prema rubovima haljine i završavaju se čvorom.

³⁶ Jedna od najstarijih reljefnih predstava Sv. Antuna opata nalazi se u Splitu neposredno ispred zapadnih vrata Dioklecijanove palate, na uglu Marulićeve ulice. Predstava je uzidana u polukružnoj niši, između dva stuba. Poznato je da je 1394. godine naručio Splitski gradonačelnik Ciprianus de Ciprianis. Sv. Antun je predstavljen kao starac koji se oslanja na štap. Ogrnut je kabanicom, u ruci nosi zvonice, a ispod nogu mu je svinja.

³⁷ Istorija Crne Gore, knjiga druga, tom drugi, *Zanatstvo primorskih gradova*, Titograd 1970, str. 233- 247.

O Kotorskim krojačima i načinu odijevanja u Kotoru u XIV vijeku: Krojači su izrađivali muške tunike od crvenog sukna postavljenog crnim, ukrašene rukave, plave i crvene hlamide i kabanice od čoje ili grube raše.

Sv. Barbara je obučena u laganu košulju bijele boje, dugih rukava, preko koje je navučena jednostavna tunika crvene boje. Ogrnuta je grubim smeđim ogrtačem. Predstavljena je u zanosu, koji je potenciran palminom granom koju drži u lijevoj ruci, dok se istovremeno desnom rukom pridržava za grudi.³⁸ Položajem očiju i izrazom lica komunicira sa Sv. Homobonom. Slikar je potencirao razlike među vrstama tkanina koje su upotrebljene za izradu njihove odjeće i iste je moguće vizuelizirati. Primjera radi, Sv. Homobon je obučen u tuniku koja je sašivena od grubo tkanog sukna, njegova kragna je sašivena od čvrstog bijelog pamučnog platna dok je košulja Sv. Barbare sašivena od mekog pamučnog platna, a njen ogrtač od grubog platna smeđe boje.

Komunikacija među likovima na sceni postignuta je pokretima i izrazima lica. Sv. Homobon se obraća Sv. Barbari koja je zanesena i čiji pogled je usmjeren prema njemu sa izrazom razumijevanja i blagosti. Predstavljani likovi su istaknuti prvenstveno kao ljudi na način da su potencirane njihove ljudske osobine i emocije, a tek onda kao svetitelji. Likovi su modelovani smjenom blagih prelaza svjetlosti i sjenke. Iza Sv. Homobona i Sv. Barbare, naslikani su obronci brda sa borovima i djelovi objekta. Sv. Barbara je prikazana malo dalje od Sv. Homobona, čime je potencirana dubina u prostoru. Ovom optičkom varkom likovi djeluju kao da su iste visine, iako je razlika među njima oko 3 cm. Predstava Sv. Homobona je visoka 80 cm, dok je predstava Sv. Barbare visoka 83 cm. Iza Sv. Barbare naslikana je kula sa tri prozora koju je prema legendi podigao njen otac i u koju je bio zatvorio iz straha da je neko ne bi odveo od njega.³⁹ Iluzionistička dimenzija prostora potencirana je blagim sfumatom kojim je obavijen pejzaž.

Ispod nogu Sv. Homobona i Sv. Barbare naslikani su su mermerni postament i kartuša sa ispisanim signaturama: STO HOMOBON (ispisano na komadu mermera u dva reda) i STA BARBARA (ispisano na kartuši). Signature su ispisane latinicom, pravilnim slovima, crnom bojom.

Ključ za razumijevanje zajedničkog prikaza Sv. Homobona i Sv. Barbare

---

³⁸ Palmina grana koju Sv. Barbara drži u ruci je lokalna zamjena za pero ptice feniks koje ona izvorno drži u ruci, a koje se odnosi se na njenu vezu sa Heliopolisom u Egiptu, njenim rodnim gradom. Prema vjerovanju, to je grad u kojem se podmlađuje ptica feniks. Umjesto pera ptice feniks koje je bilo strano našoj ikonografiji ona je naslikana sa palminom granom.

³⁹ Prema legendi, njen otac je podigao za nju kulu sa dva prozora gdje su je budno čuvali da joj se neko ne približi. Ali Barbara se počela zanimati za hrišćanstvo u čemu joj je pomagao hrišćanski učitelj prerušen u ljekara. Dok je njen otac bio odsutan, Barbara je naredila radnicima da na kuli otvore i treći prozor. Kada se otac vratio, ona mu se ispovijedila objasnivši da duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Veoma ljut, otac je dao vlastima da je stave na muke. Ipak, na njegov zahtjev vlasti mu odobriše da joj sam odrubi glavu što je on i učinio. Kada se poslije tog čina vratio kući pao je mrtav pogođen munjom. Od tada se Barbara priziva kao zaštitnica vojnika, topništva, lijevača topova, vatrogasaca i uopšteno u pogibiji od nesrećnog slučaja i nagle smrti, kao i u situacijama opasnim po život kada je uskraćena mogućnost ispovijedi i bolesničkog pomazanja.

na ovoj slici, po nama, nalazi se u članu 14. Statuta Bratovštine krojača koji je datovan sa 3. januar 1528, čiji prepis se čuva među otkupima Istorijskog Arhiva u Kotoru, a u kojem stoji: „... na dan Sv. Homobona i Sv. Barbare, koji padaju istog datuma (4.decembra), svi majstori treba da slave i zatvore radnje.“⁴⁰ Iz navedenog slijedi da su se Sv. Homobon i Sv. Barbara prosljavljali istog datuma, 4. decembra, a u članu 5. Statuta je dalje pojašnjen i način na koji se toga dana služila misa. Tako saznajemo da se misa prvo služila o Sv. Barbari u kotorskoj Katedrali, a zatim se prenosila istog dana na oltar Bratovštine krojača u Crkvu Sv. Marka.

Sv. Antun je doslikan između Sv. Homobona i Sv. Barbare u centralnom dijelu slike, preko pejzaža. Ispod njegove haljine naziru se obronci brda, borovi i dio kule. Predstavljen je kao opat u biskupskoj odjeći sa mitrom i pastoralom. Obučen je u bijelu roketu do koljena, sa dugim, uskim rukavima. Oko njegovog vrata prebačena je zlatom vezena štola koja se spušta niz grudi u vidu dvije zlatne trake. Štola je uvezana u pasu. Ogrnut je ogrtačem s gornje strane ukrašenim istom vrstom zlatnog veza kao i štola. Na isti način je ukrašena i visoka mitra na njegovoj glavi za čiji desni rub je zakačena traka obrubljena zlatnim tkanjem. Traka se od ruba mitre spušta prema njegovom desnom ramenu. Okrenut je prema posmatraču. Ukomponovan je iza Sv. Homobona i Sv. Barbare, na način da njihove predstave nijesu likovno „povrijeđene“, a ni sama scena, koja i dalje vizuelno čini cjelinu. Sv. Antun u rukama drži biskupski štap-pastoral (desna ruka) i vatru (lijeva ruka). Na zemlji do njegove noge, prema Sv. Barbari doslikano je zvono. Način na koji je naslikan Sv. Antun se razlikuje od načina na koji su naslikani Sv. Homobon i Sv. Barbara. Svetitelj je skraćen u prikazu, a njegova glava je nesrazmjerno uvećana u odnosu na tijelo, što cijelu figuru čini karikaturalnom. Odnos veličine glave sa mitrom i bradom u odnosu na tijelo je 1:2,5. Za razliku od predstava Sv. Homobona i Sv. Barbare koje su signirane, ispod predstave Sv. Antuna opata nema signature. Lik Sv. Antuna naslikan je bijelom bojom, tankim, laganim potezima. Isti postupak je primijenjen prilikom slikanja rokete.⁴¹ Posebno se izdvajaju ruke naslikane jednostavnim, pravolinijskim potezima bijele boje i koje su nesrazmjerno male u odnosu na lice. Za sliku se dugo vremena u literaturi koristila ocjena „nema umjetničku vrijednost, ali je interesantna sa ikonografskog gledišta.“⁴² Pretpostavljamo da likovne vrijednosti slike nije bilo moguće sagledati zbog slojeva prljavštine i zatamnjenog laka koji

⁴⁰ Mažibradić Anita, *Statuti bratovštine obučara i krojača u posjedu Istorijskog arhiva Kotor*, GPMK XLI-XLII (1993-1994), str. 58-65, veza IAK, ZAN 3.

⁴¹ Roketa se obično izrađuje od bijelog lana a u ovom slučaju djeluje kao da je izrađena od bijele čipke. Ovo je rezultat primijenjenog slikarskog postupka, upotrebe bijele boje koja je nanosena kratkim, nemirnim potezima četkom.

⁴² Luković Niko, *Freske i slike katedrale Sv. Tripuna*, 800 godina Katedrale Sv. Tripuna u Kotoru 1166-1966, str. 69. Autor smatra da je slika naslikana u XVII vijeku.

su je prekrivali. Do sada nije uočeno da je u središnjem dijelu slike doslikana predstava Sv. Antuna opata. Dakle, kao što je već rečeno, izvorno rješenje slike bilo je Gospa od Rozarija sa Sv. Homobonom i Sv. Barbarom. Sv. Homobon i Sv. Barbara smješteni su u prednjem dijelu pejzaža u kojemu je, u perspektivi, po obroncima brežuljaka prikazano mediteransko drveće, čempresi, borovi i različito rastinje. Kako pretpostavljamo, Bogorodica je bila prikazana u gornjem dijelu slike sa djetetom Hristom u rukama. Dio izvornog rješenja su i likovi anđela, predstavljeni u skupinama, od kojih neki pridržavaju krajeve Bogorodičine haljine. Anđeoski likovi, svaki ponaosob, imaju različite izraze i odražavaju posebne karaktere i raspoloženja.

Pretpostavlja se da se radilo o oltarnoj pali Gospa od Rozarija na kojoj je bila prikazana Bogorodica koja dijeli ružarij Sv. Homobonu i Sv. Barbari. Prvi prikazi Bogorodice kao Gospe od Rozarija javljaju se krajem XV vijeka. Na ovim prikazima Bogorodica najčešće stoji, a ređe sjedi, a oko glave joj je vijenac od ruža. Ikonografsko rješenje gdje Bogorodica sjedi i dijeli ružarij sama, ili ga dijeli djetu u njenom krilu, i to svecima ili vjernicima, javlja se u XVI vijeku i podržavao ga je i širio dominikanski red.⁴³ U našem prikazu imamo elemenata da tvrdimo da Bogorodica stoji. Krajeve njene haljine pridržavaju anđeli. Moguće da u rukama drži dijete Hrista koji dijeli ružarij, ali ovo je samo pretpostavka jer za tu tvrdnju nemamo dovoljno sačuvanih podataka. Pretpostavljeni slučaj Bogorodice koja stoji (kao starije rješenje) i koja drži dijete u rukama (kao mlađe rješenje), bio bi lokalni kompromis. Ovom prilikom smatramo da je važno naglasiti da je kult Gospe od Rozarija na području Boke Kotorske doživio snažnu obnovu poslije jedne od najvećih pomorskih bitaka, bitke kod Lepanta, 07. septembra 1571. godine. Ova bitka, pored toga što znači veliku pobjedu hrišćanske nad osmanskim flotom, smatra se i početkom opadanja osmanske moći u Evropi. Kako se bitka odvijala prve nedjelje u septembru, papa Pio V je sve savezničke ratnike na brodovima opskrbio krunicama, i sam je imao viziju u kojoj je hrišćanska flota izvojevala pobjedu, što se i potvrdilo.⁴⁴ Činjenica je da se ovaj

---

⁴³ Badurina Anđelko, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva*, Zagreb, 1990. godine, str. 167, 168.

Smatra se da je pobožnost krunice Sv. Rozarija ustanovio Sv. Dominik. Njemu je krunica posebna oznaka i često se prikazuje na slikama kako prima krunicu od Bogorodice. Jezgra pobožnosti sastoji se u kontinuiranom moljenju petnaest nizova, pet nizova od po jednog Očenaša i deset Zdravomarija. Kontrola moljenja vrši se na rozariju (krunici), na traci nanizanim većim i manjim zrcima, veći za Očenaše, a manji za Zdravomarije. Ovo je veoma popularan način moljenja u samostanskim sredinama i mjerio se brojem izgovorenih molitvi.

⁴⁴ Pavičić Prijatelj I., *Prilog poznavanju zastupljenosti i rasprostranjenosti ikonografski srodnih oltarnih slika s prikazom Gospe od Ružarija s likovima savezničkih vladara na području istočnog Jadrana, južne Italije i Provanse*, *Ars Adriatica*, br. 8, 2018. g, str. 105-128.

Vjeruje se da je papa Papa Pio V (Antonio Michele Ghislieri, 1504– 1572), koji je pripadao dominikanskom redu, tokom trajanja bitke imao viziju Bogorodice i kako je, zahvaljujući tome,

događaj veže i za početak uspona katoličke crkve nakon Tridentinskog sabora.⁴⁵ Istovremeno, događaj je posebno značajan za Boku Kotorsku i Kotor, jer je u bici učestvovala kotorska galija Sv. Tripun pod zapovjedništvom Jeronima Bizantija. Svi Kotorani su izginuli, ali samo njihovo učešće u bici imalo je jak psihološki podstrek za hrišćansko stanovništvo u Boki, što je rezultiralo poštovanjem Gospe od Rozarija i velikim brojem njenih prikaza.⁴⁶ I danas na taj dan, 7. septembra,

---

znao da je hršćanska vojska pobijedila. Sama vijest o pobjedi stigla je u Rim 26. septembra, devetnaest dana nakon njegove vizije.

⁴⁵ Tridentinski koncil, od 13. decembra 1545. do 04. decembra 1563. u Tridentu (Trento, Italija)

⁴⁶ U samom gradu Kotoru treba pomenuti sliku na dasci Kraljica Sv. Rozarija, koja je pripadala kapeli Gospe od Rozarija, a koja se nalazila uz bivšu dominikansku Crkvu Sv. Nikole. Slika se danas nalazi u Crkvi Sv. Marije Koledate. Slika je okovana srebrom tako da nije moguće detaljno analizirati njene izvorne vrijednosti. Pripisuje se Tripu Kokolji, mada ima i drugačijih mišljenja. O tome: Don Niko Luković, *Zvijezda mora*, Perast, 2000, str. 47,48.

Isti izvor navodi oltare i do danas sačuvane slike Gospe od Rozarija u Boki. Pomenućemo samo neke: u Herceg Novom u novoj župnoj Crkvi Sv. Jeronima jedan od oltara posvećen je Gospi od Rozarija; u Krašićima u Crkvi Sv. Nikole na glavnom oltaru nalazi se slika Kraljica Sv. Rozarija na kojoj Bogorodica sjedi sa djetetom u krilu i dijeli rozarij Sv. Nikoli i Sv. Luki Evandelisti; u župnoj Crkvi Sv. Antuna Padovanskog u Tivtu bočni oltar je posvećen Gospi od Rozarija kao i glavni oltar u Crkvi Sv. Srđa koja je nekada bila župna crkva. Na glavnom oltaru u crkvi Sv. Srđa nalazi se oltarna pala na kojoj je predstavljena Gospa od Rozarija sa djetetom u krilu u sjedećem položaju koja dijeli rozarij svetiteljima. U Crkvi Rođenja majke Božje u Gornjoj Lastvi jedan od bočnih oltara posvećen je Gospi od Rozarija. U Lepetanima u Crkvi Sv. Antuna Padovanskog na glavnom oltaru nalazi se oltarna slika na kojoj je predstavljena Gospa od Rozarija sa djetetom u krilu koja dijeli rozarij Sv. Dominiku i Sv. Antunu. U istoj crkvi sagrađena je 1869. godine bočna kapela sa oltarom u čast Kraljice Sv. Rozarija. U Crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Kostanjici bočni oltar je posvećen Gospi od Rozarija, a u istoj crkvi čuva se slika Kraljica Sv. Rozarija sa glavnog oltara iz stare (srušene) Crkve Sv. Ivana. U Crkvi Sv. Nikole u Perastu nalazi se mermerni oltar Gospe od Rozarija sa slikom na platnu koja je iz novijeg vremena. U sakristiji ove crkve čuva se drveni kip Kraljice Sv. Rozarija iz XVII vijeka. Posebno je lijep oltar posvećen Kraljici Sv. Ružarija sa otajstvima od bijelog kararskog mermerna u Crkvi Sv. Eustahija u Dobroti, izrađen u drugoj polovini XVIII vijeku. Oltar Gospe od Rozarija koji se danas nalazi u Bogorodičinom hramu u Prčanju prenesen je iz stare Bogorodičine crkve. Oltar potiče s početka XVIII vijeka kao i oltarska slika koja je rad mletačke škole a na kojoj Bogorodica sa djetetom u krilu u sjedećem položaju dijeli ružarij svetiteljima među kojima se izdvajaju Sv. Dominik, Sv. Nikola i Sv. Antun Padovanski. Obodom slike predstavljeni su medaljoni s otajstvima. U Gornjem Stolivu u Crkvi Sv. Ilije nalazi se oltar posvećen Gospi od Rozarija i na njemu slika Josipa Tominza (1853) koja predstavlja kraljicu Sv. Rozarija sa svecima i otajstvima.

Nažalost, mali je broj sačuvanih crkava posvećenih Gospi od Rozarija. Izdvajamo Crkvu Gospe od Rozarija u Perastu koju je 1678. godine podigao nadbiskup Andrija Zmajević. Na njenom oltaru nalazi se slika na kojoj je predstavljena Bogorodica sa otajstvima Sv. Rozarija koja se pripisuje baroknom slikaru Tripu Kokolji. Crkvice Gospe od Rozarija u Jošicama (Đurići) podignuta je 1894. godine. Poznato je da je postojala crkvice Gospe od Rozarija u Donjoj Lastvi i da se nalazila na imanju porodice Dabinović ali je porušena. Za naš osvrt važno je spomenuti kapelu Gospe od Rozarija koja se nalazila uz dominikansku Crkvu Sv. Nikole o kojoj nema dovoljno podataka u izvorima. Napomene radi, u ovoj crkvi se nalazilo i sjedište Bratovštine Gospe od Rozarija. Pored Kotora, bratovštine Gospe od Rozarija postojale su i u Crkvi Sv. Eustahija u Dobroti (ustanovljena 1776), u Prčanju (ustanovljena 1707), u Gornjem Stolivu (XVIII vijek), u Perastu, u Gornjoj Lastvi i u Herceg Novom.

u Kotoru se obilježava praznik Gospe od Rozarija, a na kući Jeronima Bizantija (palata Bizanti), oko ploče postavljene kao znak sjećanja na ovaj događaj, polaže se cvijeće.

Oltarna pala Gospa od Rozarija sa Sv. Homobonom i Sv. Barbarom najstarija je sačuvana obrada ove teme u Boki Kotorskoj. Naslikana je u XVI vijeku. Izdvaja se od ostalih sačuvanih slika na temu Kraljice Sv. Ružarija po prikazu Bogorodice u stojećem položaju što svjedoči o starijem ikonografskom rješenju, i po tome što su Sv. Homobon i Sv. Barbara prikazani u pejzažu. Navedenu dataciju potkrepljujemo načinom na koji su oblikovani i postavljeni likovi, njihovim likovnim vrijednostima, njihovim realističkim portretskim vrijednostima, emocijama koje pokazuju, položajem u prostoru, načinom na koji je riješen prostor i atmosferom koja vlada u prostoru, što su po nama činjenice u kojima prepoznajemo uticaje renesansnog slikarstva. Prema tome, sliku je moguće vezati za aktuelizaciju kulta bratovštine krojača čiji je zaštitnik Sv. Homobon, a čiji je statut prepisan 1528. godine, kao i za klimu koja je vladala na ovim prostorima poslije bitke na Lepantu, što bi bila krajnja gornja granica za njenu dataciju. Autor slike je nepoznat. Skloni smo da ga potražimo u krugu kotorskih i dubrovačkih slikara koji su proistekli iz dubrovačkih renesansnih radionica, a čiji kontinuitet djelovanja na ovom području, na žalost, još uvijek nije dovoljno proučen, ali je nesporno da je postojao i to od pojave kotorskog slikara Lovra Marinova Dobričevića i njegovih radionica u Kotoru i Dubrovniku.

U potrazi za oltarom kojemu je pala pripadala vezaćemo se za predstavu Sv. Homobona. Bratovština krojača u Kotoru nije imala svoju crkvu. Iz Statuta saznajemo da je oltar Sv. Homobona, zaštitnika bratovštine krojača prvo bio u Katedrali, zatim u Crkvi Sv. Marka, pa u Kolegijalnoj crkvi Sv. Marije, zatim u Crkvi Sv. Bartolomeja.⁴⁷ U členu 5. Statuta bratovštine krojača pominje se služenje mise, koje se obično obavlja o Sv. Barbari u Crkvi Sv. Tripuna, a koje treba da se prenese istog dana na oltar bratovštine u Crkvu Sv. Marka. Iz navedenog slijedi da se 1528. godine, kada je nastao prepis Statuta, oltar bratovštine krojača nalazio u Crkvi Sv. Marka. Smatramo da je suviše slobodno pretpostaviti da je oltarna pala Gospa od Rozarija sa Sv. Homobonom i Sv. Barbarom naslikana za oltar bratovštine krojača u Crkvi Sv. Marka, a da se zatim selila iz crkve u crkvu sve do početka XIX vijeka, kada se zatekla u dominikanskoj crkvi, tj. u dominikanskom samostanu Sv. Nikole. Kako za navedeno nemamo dovoljno podataka, zadržaćemo se na odluci francuskih vlasti o ukidanju bratovština iz koje saznajemo da se oltar bratovštine krojača nalazio u dominikanskoj crkvi, tj. u dominikanskom samostanu sve do 1808. godine kada dominikanci napuštaju ovaj objekat.⁴⁸

⁴⁷ Stjepčević I., *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, str. 62

⁴⁸ Stjepčević I., *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, str. 63.

Samostan Sv. Nikole Francuzi su zatvorili i pretvorili u kasarnu pod nazivom „Kazerna Sv.

Pretpostavljamo da su po ukidanju kotorskih bratovština predmeti sa njihovih oltara koje su bratimi uspjeli da izuzmu i sačuvaju, raspoređeni po kotorskim crkvama.⁴⁹ Ovo se posebno odnosi na oltar bratovštine krojača jer je ova bratovština zvanično ukinuta tj. njihova imovina je zvanično popisana tek 1811. godine. Slika se, po nama, mogla nalaziti u dominikanskom samostanu do 1808. godine, a zatim je smještena u Crkvu Sv. Antuna opata. Za potrebe nove crkve slika je prepravljena na način da je njen gornji dio odsječen, a u centralnom dijelu je doslikan Sv. Antun opat.⁵⁰ Slika je prilagođena potrebama Crkve Sv. Antuna opata, koji je naslikan u centralnom dijelu slike po uzoru na predstavu na kamenom reljefu koji se u to vrijeme nalazio iznad ulaza u crkvu, ili na nekom istaknutom mjestu u samoj crkvi.

Domink“. Crkvu Sv. Nikole predali su na upotrebu pravoslavnim vjernicima. Pravoslavni vjernici su Crkvu Sv. Nikole upotrebljavali od 1807. do 1814. god. O tome: Martinović Jovan, 1996, *Pokušaj ubikacije nestalih kotorskih crkava srednjeg vijeka*, Uvijek na istom putu, Zbornik biskupa Iva Gugića, Perast, 1996, str. 130

⁴⁹ Bratovštine se ukidaju odlukom Kraljevine Italije od 26. maja 1807. godine. Ova odluka se odnosila na Kotor, ali nije sprovedena. Ipak zvanični predstavnici tada još uvijek aktivnih bratovština obućara, kožara, krojača i pomoraca daju svoje izjave 1810. godine da bi kotorske bratovštine bile zvanično ukinute na osnovu člana carskog dekreta od 15. aprila 1811. godine. „Okružnicu sa instrukcijama o ukidanju bratovština“, generalni administrator Dominik Garanjin iz Dubrovnika šalje 25. juna 1811. godine vladinom delegatu Luidi Paulučiju u Kotor.

Naređuje se da se njihove crkve zatvore, pokretna imovina popiše, zapečati i preda državi. Tako je 02. jula 1811. godine, ukinuto sedam bratovština u Kotoru koje su u to vrijeme postojale i to četiri staleške: bratovština obućara, bratovština kožara, bratovština pomoraca i tri vjerske: „Sv. Rok“, „Blažena Djevica od rožarija“ i Sv. Križ“. Osmo, čisto religiozna bratovština „Presvetog sakramenta“, dobila je dozvolu za nastavak rada.

Zapis Luidi Paulučija o stanju aktive i pasive bratovština u Kotoru koje se ukidaju 02. juna 1811. čuva se u IAK, UP CCLXIX, 270, 291

Detaljnije Milošević Miloš, *Prilozi za istoriju zanata u Kotoru*, Istorijski zapisi, Titograd, 1956, Sv. 1-2, str. 78, 104.

⁵⁰ Moguće je pretpostaviti da je gornji dio slike bio oštećen, te da je njena prepravka bila neophodna.

Slika 3. Sv. Homobon, Sv. Barbara i Sv. Antun opat

Sv. Antun opat na kamenom reljefu i Sv. Antun opat na slici na platnu

Osnov za tvrdnju da je Sv. Antun opat između Sv. Homobona i Sv. Barbare na slici na platnu (Sl. 4), naslikan po uzoru na lik svetitelja koji je predstavljen na kamenom reljefu (Sl. 5) pronalazimo u sljedećim činjenicama:

- U oba slučaja Sv. Antun je prikazan kao stojeća figura, licem okrenuta prema posmatraču;

- U oba slučaja Sv. Antun je prikazan kao opat sa biskupskim simbolima - biskupskim štapom (pastoralom) i biskupskom kapom (mitrom);

- U oba slučaja odnos glave i tijela svetiteljske predstave je nesrazmjernan (odnos 1:2,5);

- U oba slučaja svetiteljski lik je prikazan kao lik starca, ispošćenog lica sa dugom, uredno složenom bradom;

- U oba slučaja Sv. Antun u desnoj ruci drž biskupski štap-pastoral. Na predstavi u kamenu štap je okrenut prema njegovom liku (zbog nedostatka prostora), dok je na slici na platnu štap okrenut slobodno u prostoru i dijagonalno postavljen u odnosu na tijelo;

- U oba prikaza njegove ruke su bez rukavica. Na slici na platnu vatru drži golim rukama;

- U oba slučaja za rub njegove mitre na desnoj strani zakačena je traka.

Razlike u prikazima:

- Na kamenoj predstavi Sv. Antun u rukama drži zvono dok je pri njegovoj nozi prikazana svinja. Na slici na platnu Sv. Antun u lijevoj ruci drži vatru, dok mu je pri lijevoj nozi prikazano zvono;

- Na predstavi u kamenu Sv. Antun je prikazan sa oreolom, što nije slučaj na slici na platnu;

- Na predstavi u kamenu Sv. Antun je obučen u monaški habit, sa dugačkim škapularom koji je u struku vezan pojasem. Zaogrnut je jednostavnim ogrtačem, dok je na slici na platnu naslikan u biskupskim haljinama sa raskošno vezenim ogrtačem.

Iz navedenog zaključujemo da je do razlika u načinu na koji su predstavljeni svetitelji došlo usled potrebe da se u drugom vremenu potenciraju drugačiji prioriteti njegovih zaštitničkih moći i to putem naglašavanja drugačijih atributa. Tako, na novoj predstavi Sv. Antun u ruci drži vatru, čime je potencirano sagorijevanje svih njegovih strasti, te njegova isposnička čistoća.

Istovremeno kada je naslikana predstava Sv. Antuna na slici na platnu, dominikanski red u Kotoru gubi svoju „snagu.“⁵¹ Ženski Dominikanski samostan

⁵¹ Stjepčević I., 1938, *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, str. 63.

Francuske vlasti 1808. godine dominikanski samostan Sv. Nikole pretvaraju u kasarnu, a crkvu malo kasnije predaju na upotrebu pravoslavnim vjernicima. I crkva i samostan stradaju u požaru 1896. godine.

pri Crkvi Sv. Pavla prestao je da postoji između 1807. i 1814.⁵² godine. Time ova predstava, nastala na samom početku XIX vijeka, njegovim primjerom podsjeća na istinske poruke hrišćanske vjere i poziva one kojima je vjera potrebna, a Sv. Antun dobija status opšteg zaštitnika što mu izvorno i pripada.

Slika 4. Sv. Antun opat na kamenom reljefu

⁵² Zaključno sa francuskom okupacijom.

Slika 5. Sv. Antun opat na slici na platnu

Zaključna razmatranja

Crkva Sv. Antuna opata koja se pominje u istorijskim izvorima i koju nalazimo na sačuvanom planu sredinom XIX vijeka, kameni reljef i slika na platnu sa predstavom svetitelja, materijalnisu dokazi koji svjedoče o poštovanju kulta ovog svetitelja u Kotoru. Iako se radi o malom broju materijalnih dokaza procjenjujemo da imamo osnova da tvrdimo da je Crkva Sv. Antuna opata, oca monaštva, pet vjekova bila jedna od hrišćanskih osa grada Kotora. Nalazila se u istočnom dijelu grada na trasi pored glavne ulice koja spaja sjeverna i južna gradska vrata, tzv. zanatske ulice⁵³, u prizemlju samostana sestara franjevki (siromašnih klarisa), između Crkve Sv. Marije Magdalene, Crkve Sv. Križa, na sjevernoj strani, Crkve Sv. Benedikta, Crkve Sv. Pavla i ženskog dominikanskog samostana na južnoj strani, ispod Crkve Sv. Andrije, a kasnije, tokom XIX vijeka, pored Crkve Sv. Josipa i ispred njenog zvonika. Crkva je porušena sredinom XIX vijeka prilikom gradnje kotorskog zatvora. Fragment kamenog reljefa sa predstavom Sv. Antuna sa crkve, uzidan je u južni zid crkve Sv. Josipa. Po predstavi Sv. Antuna na reljefu, početkom XIX vijeka doslikana je njegova predstava između Sv. Homobona i Sv. Barbare na slici na platnu. Upravo zato smatramo da se slika do polovine XIX vijeka nalazila u Crkvi Sv. Antuna i da je kult Sv. Antuna opata bio aktuelan u Kotoru sve do tog vremena, kada je crkva porušena.

---

⁵³ U kojoj se nalazio veliki broj zanatskih radnji koje su opsluživale grad.

Bibliografija

Izvori:

Istorija Crne Gore, knjiga druga, tom drugi, *Zanatstvo primorskih gradova*, Titograd 1970.

Literatura:

1. Badurina, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva*, Zagreb, 1990.
2. Grgurević, *Oltari, slike i umjetnički predmeti kotorskih bratovština*, Godišnjak XLII – XLII Pomorski muzej – Kotor, Kotor, (1993-1994), str. 79-103
3. M. Dunn, *The Emergence of Monasticism-From the Desert Fathers to the Early Middle*
4. *Ages*, Blackwell Publishers, 2000, str. 2-5
5. Koprivica, *Crkva Sv. Pavla u Kotoru*, Istorijski zapisi 1-2, Podgorica 2001, str. 77-79
6. Kovijanić R., *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek)*, knjiga II, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1974.
7. N. Luković, *Freske i slike katedrale Sv. Tripuna*, 800 godina Katedrale Sv. Tripuna u Kotoru 1166-1966
8. N. Luković, *Zvezda mora*, Perast, 2000
9. Mažibradić, *Statuti bratovštine obučara i krojača u posjedu Istorijskog arhiva Kotor*, GPMK XLI-XLII (1993-1994), str. 53-65
10. Martinović, *Pokušaj ubikacije nestalih Kotorskih crkava srednjeg vijeka*, Uvijek na istom putu, Zbornik biskupa Iva Gugića, Perast, 1996, str. 138
11. Milošević, *Prilozi za istoriju zanata u Kotoru*, Istorijski zapisi, Titograd, 1956, SV. 1-2, str. 78-104
12. Prijatelj Pavičić, *Prilog poznavanju zastupljenosti i rasprostranjenosti ikonografski srodnih oltarnih slika s prikazom Gospe od Ružarija s likovima savezničkih vladara na području istočnog Jadrana, južne Italije i Provanse*, Ars Adriatica, br. 8, 2018, str. 105-128
13. Rubenson, *The letters of St. Antony-Monasticism and the making of a saint*, Studies in Antiquity and Christinity, Minneapolis, Fortress press, 1995.
14. Hagg, *The life of St. Antony between Biography and Hagiography*, The Ashagate
15. Research Companion to Byzantine Hagiography, Volume I: Periods and Places, urednik Stephanos Efthymiadis, Routledge Taylorand

- Francis group, London and New York, 2016, str. 17
16. Stjepčević, *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, Split, 1938.
  17. Stjepčević, *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast 2003.
  18. Čubrović, *Rezultati arhitektonskih istraživanja južne fasade i zvonika Crkve Sv. Josipa u Kotoru*, Boka : zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti Herceg Novi, 2018, 27-61
  19. Živković, *Religioznost i umjetnost u Kotoru, XIV-XVI vijek*, Balkanološki institut srpske akademije nauka i umjetnosti, Beograd, 2010.
  20. Wortley, *An introduction to the desert fathers*, University of Manitoba, Cambridge University press, 2019, str. 18, 19

Jasminka GRGUREVIĆ

CULT OF SV ANTUN OPAT (ST ANTHONY THE ABBOT) IN KOTOR

Summary

The honouring of Sv Antun Opat /St Anthony the Abbot/ in Kotor is witnessed by the historical evidence about the building of the church dating from the year 1431, preserved plan of its location and foundations in the eastern part of the town in the vicinity of the present day Church of Sv Josip /St Joseph/ (built between 1840-1866), the relief stone presentation in the Church of Sv Josip /St Joseph/ from the Church of the same name and the canvas which presents Sv Antun / St Anthony the Abbot/, St Homobon and St Barbara.

This paper deals with the canvas that presents St Homobon, St Barbara and Sv Antun opat /St Anthony the Abbot/. The painting was produced in the 16th century. Originally the painting presented St Homobon and St Barbara. In the beginning of the 19th century in the middle part of the painting, between St Homobon and St Barbara, the image of Sv Antun opat / St Anthony the Abbot/ was painted.

During the production of the paper particular phases in the production of the painting were analysed in the context of space and time in which they were made, also in the context of religious, historical, social, sanitary and cultural circumstances characteristic for that time and area.

The objective of the paper is to draw attention to the honouring of Sv Antun opat / St Anthony the Abbot/ in Kotor, by establishing the relation between the painting of Sv Antun /St Anthony/ and the Church of Sv Antun /St Anthony/ in Kotor from the year 1431, whose existence and location are known out of historical sources and based on preserved plans, also the stone relief presenting Sv Antun /St Anthony that is supposed to have belonged to the Church of the same name.

Key words: Kotor, Sveti Antun opat /Saint Anthony the Abbot/, Saint Homobon, Saint Barbara